

VIDÉKGAZDASÁG, ERŐFORRÁSOK, INFRASTRUKTÚRA RENDSZERSZEMLÉLETBEN

KIS KRISZTIÁN*

SUMMARY

This paper argues for the need of system approach to rural regions and rural development as well. Rural economies are diverse, dynamic and complex systems, in which the socio-economic processes are determined by a range of internal (local) and external (extra-local) factors. Among these factors resources have a prominent role. The infrastructure is a diversified resource system, which determines or significantly influences the development of rural regions. Infrastructure and its services are part of a system, so investing in infrastructure can only be successful and sustainable if it fits into the system. Therefore, the impact of infrastructure improvements on territorial development can only be interpreted together with other subsystems. So, from development point of view it is therefore important to think about the harmony of subsystems avoiding bottlenecks that impair the fulfilment of efficiency and equity objectives. The connections outlined in this paper draw attention to the need for a system approach to sustainable rural development.

Keywords: rural regions, rural economy, resources, infrastructure, system approach

ÖSSZEFOGLALÁS

Jelen tanulmány a vidék és a vidékfejlesztés rendszerszemléletű megközelítésének szükségessége mellett érvel. A vidékgazdaságok változatos, dinamikus és komplex rendszerek, amelyekben a társadalmi-gazdasági folyamatokat számos belső és külső tényező határozza meg. Ezek között az erőforrásoknak kitüntetett szerepük van. Az infrastruktúra egy olyan szerteágazó erőforrásrendszer, amely meghatározza, illetve jelentős mértékben befolyásolja a vidéki térségek fejlődését. Az infrastruktúra és az általa nyújtott szolgáltatások egy rendszer részei, tehát az infrastruktúra fejlesztése csak akkor lehet eredményes és fenntartható, ha beleillik az adott rendszerbe. Ennélfogva az infrastrukturális beavatkozások területi fejlődésre gyakorolt hatásai csak más alrendszerekkel együtt értelmezhetők. Ezért a fejlesztések szempontjából fontos, hogy az egyes alrendszerek harmóniájában gondolkodjunk, elkerülve a szűk keresztmetszetek kialakulását, amelyek rontják a hatékonysági és méltányossági célok teljesülését. A vázolt összefüggések ráirányítják a figyelmet a vidék, illetve a vidékfejlesztés rendszerszemléletű megközelítésére, illetve annak szükségességére.

Kulcsszavak: vidék, vidékgazdaság, erőforrások, infrastruktúra, rendszerszemlélet

Bevezetés

Az elmúlt években, hazánkban is egyre nagyobb figyelem irányul a vidékgazdaság kutatására, fejlesztési lehetőségeinek feltárására, miközben az erőforrások (köztük a tanulmány fókuszában álló infrastruktúra) hasznosítása, az azokkal való okszerű gazdálkodás fontossága is mindinkább előtérbe kerül.

---

* PhD., egyetemi adjunktus, SZTE Mérnöki Kar Ökonómiai és Vidékfejlesztési Intézet.

A vidékgazdaság vizsgálatakor természetesen nem tekinthetünk el a tértől, amelyben a tevékenységek zajlanak. Ezzel összefüggésben a vidékgazdaságok fontosabb jellemzője, hogy azok, mint változatos, dinamikus és komplex rendszerek, beágyazódnak az őket körülvevő térgazdaságokba, velük jelentős kölcsönhatásban állnak, így integráns részét képezik a regionális gazdaságoknak és a legtöbb esetben szorosan kapcsolódnak a közeli városi térségekhez. Szintén fontos jellemző, hogy a vidékgazdaságok fejlődése vagy hanyatlása más regionális gazdaságokhoz hasonlóan ugyanazon elveken alapul, éppen ezért eltérően kezelni azokat, azzal a kockázattal jár, hogy az alapvető hatóerőket nem súlyuknak megfelelően veszik figyelembe. A közös jellemzőkön túl fontos hangsúlyozni, hogy a vidéki térségek, ahogy a városi térségek is, különbözőek, a maguk módján egyedülállóak. Ezzel összefüggésben elmondható, hogy a vidéki térségek csakúgy, mint a városi térségek heterogén csoportot alkotnak. Vidékgazdaság tehát nem csak egy van és a vidékgazdaságok nem egyfélék.

A vidékgazdaságok működése, teljesítménye fontos feltételt jelent a vidéken élők életminőségének meghatározásában. E tekintetben egyáltalán nem közömbös, hogyan, miképpen értelmezzük a vidéket, a vidéki térségeket, a vidékgazdaságo(ka)t, az egyes erőforrásokat, a közöttük lévő összefüggéseket, hiszen a róluk alkotott kép, elképzelés alapvetően meghatározza a vidékfejlesztési politika egész rendszerét, tartalmát, céljait, eszközeit, módszereit, és végső soron az eredményességét. Jelen tanulmány a vidék és a vidékfejlesztés rendszerszemléletű megközelítésének szükségessége mellett érvel. Ennek szellemében, a tanulmány címének megfelelően, a „vidékgazdaság-erőforrások-infrastruktúra-interakció” logikai sor mentén mutatom be röviden az összefüggéseket. Lévéen, hogy a vidékgazdaságtan nem önálló diszciplína, tanulmányomban a regionális tudomány és a multidiszciplináris vidéktudományok tudáskészletét hívom segítségül a témához kapcsolódó releváns irodalmi források felhasználásával.

1. A vidékgazdaságról

A társadalmi és gazdasági folyamatok a térben zajlanak és mindig meghatározott, adott sajátosságokkal rendelkező helyhez vagy helyekhez köthetők (Lengyel I.–Rechnitzer J. 2004). Ilyen körülmények között a gazdaság térbelisége szükségszerűen felveti a területi különbségek kialakulását, létrejöttét. A területi folyamatok hatására kialakuló spontán fejlődés ugyanis természetszerűleg és minden esetben térben egyenlőtlen, mivel a tér minden pontján mások a gazdasági fejlődés természeti, emberi erőforrásai, infrastrukturális, földrajzi fekvési adottságai (Enyedi Gy. 2004). A tér tehát igenis számít, hiszen a tér is tekinthető erőforrásnak, mivel annak minden egysége (pl. települések) a különböző erőforrások egyedi, más téregységektől eltérő kombinációját nyújtja. Az ebből adódó monopolisztikus helyzet az adott tér sajátos erőforrása, ami az ott élőknek és tevékenységet végzőknek előnyöket és hátrányokat is jelenthet (Bokor K. 2003).

Térgazdaságról, regionális gazdaságról, helyi gazdaságról beszélni annyit jelent, mint elfogadni, hogy nemzeti, regionális, lokális területi egységek alkotják a gazdasági folyamatok dinamikájának alapját. Ugyanakkor le kell szögezni, hogy egy adott területhez kapcsolódó társadalmi-gazdasági szerkezetnek saját logikája van, és a gazdasági jelenségek különböző formákat öltenek (Benko, G. 2002). A vidék a térben létezik és egy sajátos, komplex természeti, gazdasági és társadalmi téregységet jelent. Ebből adódóan a vidéki területeken létrejövő és működő regionális gazdaság is sajátos, ezért a más típusú regionális gazdaságoktól való megkülönböztetés miatt vidékgazdaságnak nevezik (Fehér A.

2005). A vidék, illetve a vidéki helyek és terek meghatározása, lehatárolása két irányból végezhető el (I. Csatári B 2011). A vidék (1) egyrészt relatív fogalom, miszerint a városhoz az urbánus központhoz viszonyítva definiálható, azaz vidékük a városoknak van. (2) Másrészt a vidék a vidéki tereket jellemző tulajdonságoknál, sajátosságoknál fogva (alacsony népsűrűség, kisebb méretű települések, mezőgazdaságilag hasznosított vagy védett tájak dominanciája stb.) önmagából kiindulva is meghatározható. A vidékgazdaság meghatározása szempontjából mindkét megközelítésnek (jellemzők, sajátosságok és viszony) fontos szerepe van, tehát a helyi és helyzeti energiák egyaránt hatnak a vidékgazdaságra. Ki kell azonban emelnünk, hogy „...a vidékgazdaság olyan modellben fogalmazható meg, amelyben van városi központ, és annak van vidéki háttere” (Fehér A. 2005, 48). Hite (1999a) szerint a vidék földrajzi kifejezés, ezért a vidékkel kapcsolatos tevékenységek, a vidékgazdaság vizsgálatakor nem tekinthetünk el a tértől, amelyben a tevékenységek zajlanak. Hite véleménye, hogy Thünen térgazdasági elmélete, illetve a Thünen-modell egyszerű és logikus keretet biztosít a vidékgazdaság vizsgálatához, melynek segítségével hasznos következtetések vonhatók le a távoli helyek gazdaságának jellemzőiről. Bárhogy is közelítünk a vidéki térségek vizsgálatához, az elhelyezkedés, a helyzet (location) igenis számít. A vidéki térségek helyzete pedig a központi helyekhez képest mindig relatív. Ilyen központi hely a Thünen-modellben központi helyet elfoglaló város is (Hite, J. 1999a). Hite (1997) értelmezésében a vidékiség (ruralitás) a Thünen-féle távolság szinonimája.

1.1. A vidékgazdaság fogalma, értelmezése

A vidékgazdaság értelmezése, fogalmának meghatározása más vidékfejlesztési fogalmakhoz (pl. a vidék definiálása, terrénumának lehatárolása) hasonlóan szintén nem egyszerű feladat és ugyanúgy vitatott, éppen ezért egységes megfogalmazásával nemigen találkozhatunk.

Ennek eklatáns példáját adja Neil Ward, az angliai Vidékgazdasági Kutatóközpont (Centre For Rural Economy) igazgatója, az angol alsóházban az „Anglia vidékgazdaságának potenciálja” (Potential of England’s rural economy) címmel folytatott bizottsági vizsgálat meghallgatásán a következőket mondta, miután megkérdezték tőle, hogy mi is az a vidékgazdaság: „...egy jó egyetemi esszé címe. Úgy látom, hogy a vidékgazdaság valójában egy politikai, semmint empirikus gazdasági kifejezés. Nem egy problémamentes fogalom, mert amikor az emberek a vidékgazdaság kifejezést használják, az gyakran csupán egy egységes és behatárolt entitást jelent, valamit, ami hasonló az összes vidéki térségben és különül a városi gazdaságoktól. Mindez persze egyáltalán nincs így” (Ward, N. 2008, 7). Sajnos az előbbiekből egyvalami biztosan nem derül ki, hogy mi is a vidékgazdaság. Két igen fontos dolog azonban kirajzolódik a kifejezés jelentéstartalmát illetően. Az egyik, hogy a vidéki térségek sokszínűségéből következően nem csak egy általában vett vidékgazdaságról beszélünk, hanem vidékgazdaságokról, hangsúlyozva azok egyediségét, különbözőségét. A másik, hogy a vidéki és városi gazdaságok elválaszthatatlanul kapcsolódnak egymáshoz, így hozva létre egy koherens összefüggő rendszert.

Marini és Mooney (2006) a vidékgazdaság fogalmának meghatározásakor kiemelik, hogy (1) a vidék nem választható el élesen és mereven a várostól, (2) ahogy a gazdaság egésze sem választható el a politikai, kulturális, társadalmi stb. jellemzőktől és viszonyoktól. Ennek megfelelően magát a vidékgazdaságot egy ideáltípusnak, egyfajta elemzési konstrukciónak tekintik. A szerzők szerint a város és a vidék közötti különbség nem értelmezhető úgy mintha azok egymástól független entitások lennének, sokkal inkább, mint

az egész szervesen és dialektikusan összekapcsolódó részei. Hasonlóan vélekedik Roberts (2002) is, aki szerint nem egyetlen vidékgazdaság létezik, ami elkülönül a városi gazdaságtól. A regionális és helyi gazdaságok vegyes gazdaságok, azaz városi és vidéki területeket egyaránt magukba foglalnak, amelyek elválaszthatatlanul kapcsolódnak egymáshoz. Ezzel együtt a vidékgazdaságok jelentős mértékben különböznek egymástól.

Egy a vidéki Angliával foglalkozó szakértői csoport szerint „a vidékgazdaság a vidéki területeken lévő természetes és jogi személyek gazdasági tevékenységének összességét jelenti. A gazdasági tevékenység tágabb értelemben használatos és a következőket fedi le:

- az áruk, a szolgáltatások és a munkaerő piacait,
- a gazdasági és társadalmi tevékenységből eredő nem piaci javakat, különös tekintettel a környezeti javak széles skálájára (biodiverzitás, fajdiverzitás, tájkép stb.), amelyek a vidéki területek földhasználatából származnak, valamint
- a közszolgáltatásokat” (PIU 1999, 21).

Szakál Ferenc (1999) vidékgazdaság-definíciójának kiinduló alapja, hogy a vidéki térség maga is egy igen összetett erőforrásrendszer, s az erre épülő gazdasági rendszer – mezőgazdasági és nem mezőgazdasági gazdasági tevékenységek (kulturális és egyéb közösségi tevékenységek, életmód stb.) – pedig a vidékgazdaság. Fehér Alajos, aki Magyarországon elsőként végzett komplex vidékgazdasági kutatásokat, és nagy szerepe volt abban, hogy a vidékgazdasággal kapcsolatos ismeretek elterjedjenek hazánkban „a vidékgazdaságot a vidéki területeken található, nagy részben földhasználati irányultságú regionális gazdaságként” definiálta, amely magában foglalja:

- „az adott területen gazdasági tevékenységet végző (termelő, szolgáltató, szervező) és fogyasztó szereplőket,
- a tevékenységükhöz felhasznált, illetve a területen rendelkezésre álló erőforrásokat,
- a gazdaság szervezeti kereteit jelentő vállalkozásokat, cégeket, háztartásokat, civil- és hatósági szervezeteket, intézményeket,
- valamint egymással, illetve a területen kívüli szereplőkkel, szervezetekkel fenntartott kapcsolatrendszerrel,
- s azokat a struktúrákat (ágazati, földhasználati, erőforrás-, kooperációs, koordinációs stb.), amelyek a gazdasági tevékenységek általános kereteit jelentik” (Fehér A. 2005, 40).

2004-ben látott napvilágot a Michael E. Porter nevével fémjelzett, az Egyesült Államok vidéki térségeinek versenyképességét vizsgáló ún. Porter-jelentés (Competitiveness in Rural U. S. Regions), ami a következőképpen határozza meg a vidékgazdaság jelentéstartalmát: „minden térség, így a vidéki térségek is, olyan gazdasági egységek, amelyekre jellemző a saját, megkülönböztethető gazdasági szerkezet, üzleti környezet és a szomszédos térségekkel kialakított kapcsolatok” (Porter M. E. et al. 2004, 5). A következőkben, a teljesség igénye nélkül, a vidékgazdaság néhány jellemzőjét, illetve arról kialakult vélemények és megállapítások egy csokrát mutatom be a Porter-jelentésre alapozva (Porter M. E. et al. 2004), amelyek a szakmai és politikai diskurzusok állandóan jelen lévő, illetve vissza-visszatérő témáit jelentik:

- A vidéki térségek beágyazódnak az őket körülvevő térgazdaságokba, azokkal jelentős kölcsönhatásban állnak, így integráns részét képezik a regionális gazdaságoknak és a legtöbb esetben szorosan kapcsolódnak a közeli városi térségekhez. Ennek megfelelően a vidéki térségek, mint önálló és független gazdaságok megközelítése helytelen.

- A vidékgazdaság fejlődése vagy hanyatlása más regionális gazdaságokhoz hasonlóan ugyanazon elveken alapul, éppen ezért eltérően kezelni azokat, azzal a kockázattal jár, hogy az alapvető hatóerőket nem súlyuknak megfelelően veszik figyelembe. A vidéki térségek csakúgy, mint a városi térségek heterogén csoportot alkotnak.
- A vidéki térségek egy fontos közös jellemzője, amely megkülönbözteti őket a városi térségektől, az alacsonyabb népsűrűség. A népsűrűség azért lényeges szempont, mert negatívan befolyásolja a vállalkozások és más intézmények között lehetséges pozitív externális hatásokat, miközben növelőleg hat a fizikai infrastruktúra kiépítése és a szolgáltatásnyújtás költségeire. Az alacsony népsűrűség ugyanakkor nem minden esetben jelent hátrányt. Erre jó példa lehet a turizmus, ami javítja a vidéki térségek gazdasági teljesítményét. A vidék turisztikai kínálata vonzza a látogatókat, ami jótékonyan hat a helyi gazdasági fejlődésre.
- A közös jellemzőkön túl fontos hangsúlyozni, hogy a vidéki térségek, ahogy a városi térségek is, különbözőek, a maguk módján egyedülállóak. Ennek megfelelően az egyes térségek egyedi jellemzői határozzák meg azokat a kitörési pontokat, amelyekre a fejlődést alapozni lehet.
- Általános konszenzus mutatkozik a tekintetben, hogy a vidékgazdaságok a városi gazdaságokhoz képest alulteljesítenek, és ez a különbség fokozódik. Mindez megmutatkozik pl. a foglalkoztatásban vagy a jövedelmek alakulásában. A vidéki térségek alacsonyabb teljesítménye magasabb szintű kormányzati beavatkozásokat tesz szükségessé, mint pl. támogatások és különböző jövedelemtranszferek. Természetesen a vidékgazdaságok teljesítménye meglehetősen heterogén, ennek megfelelően vannak igenis sikeres vidéki térségek, amelyek a városokat felülmúló teljesítményt produkálnak.
- Félreértés mutatkozik a tekintetben, hogy a mezőgazdaság a vidékgazdaság meghatározó gazdasági tevékenysége, bizonyos térségektől eltekintve ugyanis a mezőgazdaság szerepe (foglalkoztatás és jövedelemtermelés) „elhanyagolható”. Ennek megfelelően a vidéki térségek mezőgazdaságra alapozott fejlesztése komoly akadályokba ütközhet. Ugyanakkor a mezőgazdaság „elutasítása”, figyelmen kívül hagyása ugyanolyan hiba, mint a vidéki térségek gazdasági problémáinak mezőgazdaságra alapozott kezelése. Ennél fogva a vidékfejlesztésnek arra kell összpontosítania, hogy mely vidéki térségek hogyan lehetnek versenyképesek a mezőgazdasági termelésben.

A vidékgazdaságra jellemző, hogy nagyobb részben a területén található, kisebb részben azon kívülről származó erőforrásokon alapul. Ezeket a belső, ún. helyi erőforrásokat és a térségen kívülről származó erőforrásokat a vidékgazdaság ágazataihoz tartozó szereplők, úgy mint vállalkozások, köztük a gazdák, önkormányzatok, egyéb szervezetek, köztük a civil szervezetek, valamint a természetes személyek hasznosítják. A hasznosítás kereteit pedig a különböző struktúrák jelentik, amelyek bizonyos fókig önállóak, de alapvető lényeges tulajdonságuk, hogy azok szoros kapcsolatban állnak egymással (Fehér A. 2005). És mint arra Cowie et al. (2010) rámutatnak a vidékgazdaságok változatos, dinamikus és komplex rendszerek, amelyekben a társadalmi-gazdasági folyamatokat számos belső (helyi) és külső tényező határozza meg. Ezen determinációk között az erőforrásoknak kitüntetett szerepük van.

1.2. A vidékgazdaság erőforrásai

A fentebb leírtakkal összhangban az erőforrásokat nem lehet a tértől elválasztani, attól függetlenül vizsgálni. Az erőforrások ugyanis maguk is a térben léteznek, egymással és más társadalmi-gazdasági kapcsolataik révén a társadalmi és gazdasági térben integrálódnak (Bokor K. 2003). Ezzel összefüggésben kétség kívül állíthatjuk, hogy az erőforrások nélkülözhetetlen szerepet játszanak a térgazdaságok, így a vidékgazdaságok fejlődésében.

Az erőforrások meghatározása, feltárása során újfent terminológiai nehézségekbe ütközünk. Cloke és Park (1985) szerint az erőforrásoknak ugyanis nincs kielégítő meghatározása, ebből következően nincs olyan definíció, amely kiállta volna az idők próbáját. Ennek oka, hogy nehezen megfogható az erőforrások jelentéstartalma, ami a szerzők szerint részben abból adódik, hogy az erőforrások tárgyköre eredendően interdiszciplináris, ha nem multidiszciplináris, emiatt az erőforrásokra adott definíciók az érintett tudományterülettől függően változhatnak. Az a tény sem hagyható figyelmen kívül, hogy az erőforrások nem feltétlenül jelentenek kézzel fogható tárgyakat, sokkal inkább egy kulturálisan meghatározott absztrakt fogalmat. Cloke és Park (1985) e tekintetben úgy fogalmaz, hogy minden olyan dolog erőforrásnak tekinthető, amely társadalmilag értékes célok elérésének eszközeként szolgálhat. A célok jellemzője, hogy azok rendkívül széleskörűek, valamint térben és időben változnak. Hasonlóképpen értelmezi az erőforrásokat Tóth Miklós is, aki szerint minden olyan eszköz, körülmény vagy lehetőség, a természeti környezet valamely eleme, ami a gazdaság egy adott fejlettségi szintjén az emberi szükségletek kielégítésének alapja, illetve forrása lehet, erőforrásnak minősül (Tóth M. 1988).

Az erőforrások, illetve a vidékgazdaság erőforrásainak meghatározására, csoportosítására számos törekvéssel találkozunk a szakirodalomban, amelyek között gyakran jelentős átfedéseket, egyezéseket találunk, de olyanokkal is találkozhatunk, amelyek új szempontok szerint próbálják megragadni az erőforrások jelentéstartalmát. A klasszikus közgazdaságtani elmélet szerint a gazdasági javak előállításához ráfordításokra van szükség, melyeket termelési erőforrásoknak, vagy termelési tényezőknak nevezünk. Ezzel kapcsolatban fontos figyelembe venni, hogy az egyes erőforrások önmagukban nem, hanem csak a többivel együtt, megfelelő módon és arányban kombinálva alkalmazhatók (Kopányi M. 1996). Mindenképpen szükséges tehát az erőforrások összhangja, és ha tisztán nem is érvényesül a biológiából jól ismert Liebig-féle minimum törvény (amikor a növények fejlődését a relatív minimumban, azaz a szükségletekhez képest a legkisebb mennyiségben jelenlévő tényező korlátozza), mivel az erőforrások bizonyos mértékig helyettesíthetők egymással, a kölcsönös összefüggések miatt a szűk keresztmetszetek, korlátozottan rendelkezésre álló erőforrások akadályozhatják, lassíthatják a térség fejlődését.

A szakirodalomból kiderül, hogy az erőforrásokkal, illetve a vidéki erőforrásokkal kapcsolatos álláspontok és nézetek mennyire sokfélék és szerteágazóak. Az is kiderül, hogy a legtöbb erőforrás, ilyen vagy olyan formán, de megjelenik a különböző erőforrás értelmezésekben és csoportosításokban. Ennek alapján az erőforrások különbözőképpen kategorizálhatók. Terluin (2003) például a vidéki térségek foglalkoztatási jellemzőinek vizsgálatakor az erőforrások között a következőket vette figyelembe: természeti erőforrások, vidéki vonzerő (építészeti emlékek, tájkép stb.), szállítási infrastruktúra és „soft” infrastruktúra (pl. oktatási lehetőségek). Porter et al. (2004) a vidékgazdaság versenyképességét meghatározó tényezők vizsgálata során foglalkoznak az erőforrásokkal, pontosabban az erőforrások jelenlétével, mint olyan feltétellel, amely számottevően befolyásolja a vidéki térségek versenyképességét. Ennek kapcsán a Porter-jelentés a következő erőforrásokat nevesíti: humán erőforrások, tőkeforrások, fizikai infrastruktúra, közigazgatási infra-

struktúra, információs infrastruktúra, tudományos és technológiai infrastruktúra, valamint természeti erőforrások. A vidékgazdaság erőforrásainak Fehér (2005) az általa hasznosítható emberi, természeti, pénzügyi, társadalmi, gazdasági és egyéb tényezőket, illetve az azok közötti viszonyokat tekinti, amelyek társadalmilag hasznos, gazdaságilag ésszerű, ökológiai szempontból is elfogadható (tehát fenntartható), időben és térben is változó célokat szolgálnak. Fehér Alajos, Cloke és Park (1985) munkájára alapozva, az alábbiak szerint csoportosította a vidéki erőforrásokat: humán erőforrások, természeti erőforrások, táj- és tájképi erőforrások, települések, egyéb erőforrások (Fehér A. 2005). Módszertani megfontolásokból Fehér (2005) nem tárgyalja külön csoportban az infrastruktúrát. Ennek oka, hogy bizonyos elemeinél, illetve hálózatainál szinte elkülöníthetetlen a városi- és vidékgazdaságban betöltött szerepe, miközben elemei között erőforrások, tevékenységek és szolgáltatások egyaránt fellelhetők. Ezzel együtt Fehér az infrastruktúrát a vidékgazdaság nélkülözhetetlen és integráns részének tekinti, amely komplex egységes rendszerként jelenik meg az egyes térségekben. Ezzel összefüggésben elmondható, hogy az infrastruktúra egy olyan szerteágazó erőforrásrendszer, amely napjaink egyik legfontosabb területi fejlődést befolyásoló tényezőjévé vált (Gulyás L. 2009, Káposzta J. 2007, Veres L. 2006).

2. Az infrastruktúráról

Abonyiné (2003, 24) sokat idézett komprehenzív meghatározása szerint: „Az infrastruktúra azon hálózatok, objektumok, létesítmények, berendezések, ismeretek, intézmények rendszere, valamint ezek tevékenysége és az általuk nyújtott szolgáltatások, amelyek a gazdaság működéséhez, valamint növekedéséhez és versenyképességéhez, a lakosság életviteléhez, életminőségéhez nélkülözhetetlenek, illetve szükségesek.” Illés (2008) nyomán infrastruktúra alatt az anyagi termelés feltételrendszerét képező, azt kiszolgáló, annak hatékonyságát közvetlenül, vagy közvetve növelő tevékenységeket (szolgáltatásokat) értjük. Funkcionális szempontból Illés az infrastruktúra három alapvető elemét különíti el. E szerint megkülönböztetünk anyagi infrastruktúrát, ami az infrastrukturális szolgáltatásokat végző azon tőkejavak összessége, amelyek nem vesznek részt az anyagi termelésben, azaz nem gépek, gyárépületek stb., hanem a termelés feltételeit képezik. Fizikai természetüknek megfelelően beszélünk vonalas (utak, vasutak, elektromos, gáz-, olaj-, távhő-, víz- és távközlési vezetékek) és pontszerű infrastruktúráról (épületek, építmények, pl. pályaudvarok, kórházak, iskolák, igazgatási épületek). A humán infrastruktúra magában foglalja a humán erőforrások minőségi jellemzőit (képzettség, gyakorlottság, innovatív és együttműködési készség, munkához való viszony, stb.). Az intézményi infrastruktúra azokat a jogi szabályozásokat, pénzügyi eszközrendszert és etikai normákat, valamint azok gyakorlati érvényesülését jelenti, amelyek a gazdasági folyamatok keretében szolgálnak (Illés, 2008). Mint az erőforrásokra úgy az infrastruktúrára is igaz, hogy annak egyes elemei, tényezői önmagukban nem képesek tényleges jelentőségüket és funkcióikat érvényesíteni, mindez csak a többi elemmel való összefüggésrendszerben realizálható.

Az infrastruktúra, mint a társadalmi-gazdasági tér integráns része, azzal összefüggésben, hogy milyen léptékű termelési és fogyasztási rendszert szolgálnak ki, különböző területi szinteken vizsgálható. Ennek megfelelően megkülönböztetünk helyi (települési, kistérségi), regionális, interregionális, országos, kontinentális, interkontinentális és globális infrastrukturális rendszereket (Illés, 2008).

Az infrastruktúra tehát nemcsak tárgyi feltételeket jelent, hanem intézményeket, amelyek szolgáltatást nyújtanak, valamint emberi, személyi feltételeket is. Az infrastruktúra

megannyi szállal kötődik a társadalmi-gazdasági folyamatokhoz, és annak tényezői komplex egységben jelennek meg az egyes térségekben. Az infrastruktúra által biztosított feltételek és a gazdasági szférának, valamint a lakosságnak nyújtott szolgáltatások meghatározó szerepet játszanak a gazdaság fejlődésében, és elsősorban a települések fejlődésén keresztül a lakosság életszínvonalának és életminőségének emelésében (Abonyiné P. J. 2003).

Az előbbiek rámutatnak az infrastruktúra és a térségek fejlődése közötti kapcsolatra. Ennek megfelelően az infrastrukturális helyzet, az infrastruktúra fejlettsége (összetétele, minősége, kapcsolódásai stb.) fontos alapja a területi versenyképességnek és fejlődésnek. Lényeges azonban megjegyezni, hogy azokban a térségekben, ahol hiányzik vagy hiányos, nincs megfelelő színvonalú infrastruktúra, ott annak létrehozása és fejlesztése fontos feladat, ugyanakkor be kell látni, hogy az infrastrukturális helyzet javulása önmagában nem hoz érdemi életszínvonalbeli javulást. Az infrastrukturális fejlesztés ott eredményez sikert, ahol az párosul egyéb feltételek meglétével (pl. innovatív vállalkozások, együttműködő helyi közösségek), illetve fejlesztésével (vállalkozásfejlesztés, közösségfejlesztés stb.).

3. A vidékgazdaság és az infrastruktúra kapcsolata

Az infrastruktúra lényeges jellemzője tehát, hogy egységes rendszert alkotva, a maga komplexségében jelenik meg az adott térségben, olyan szerteágazó ellátottságot és szolgáltatásokat nyújtva a termelő és nem termelő szféráknak, és az egész lakosságnak, ami jelentős mértékben hozzájárul a térségek fejlődéséhez (Abonyiné P. J. 2003).

Fontosnak tartom kiemelni, hogy az infrastruktúra és az általa nyújtott szolgáltatások egy rendszer részei, tehát az infrastruktúra fejlesztése csak akkor lehet eredményes és fenntartható, ha beleillik az adott rendszerbe. A vidék, a területi egységek rendszerszemléletű megközelítése, rendszerként való értelmezése, lehetővé teszi, hogy integráljuk az infrastruktúrát a területi fejlődés folyamatába. Ilyen módon az infrastruktúra, mint az adott területi egység alrendszere nem független más alrendszerektől, mivel azok komplexen, együtt és egymásra is hatva fejtik ki kedvező vagy kedvezőtlen hatásukat a térségek fejlődésére. Tehát az infrastrukturális beavatkozások területi fejlődésre gyakorolt hatásai csak más alrendszerekkel együtt értelmezhetők. Erre hívja fel a figyelmet Goda (2012) miszerint, ha egy adott rendszerben egy alrendszerbe beavatkozunk, az kihat a többi alrendszerre is, ami által megváltozik a teljes rendszer működése, transzformációs folyamata.

Ebbe a rendszerszemléletű felfogásba illeszkedik a Tóth József által kidolgozott ún. tetraéder-modell (Tóth J. 1981), ami a települések rendszerszemléletű értelmezését jelenti. A modell által megtestesített felfogás szerint a település a természeti, társadalmi, gazdasági és infrastrukturális szférák együttműködő rendszere. A települést szemléltető tetraéder egyenlő oldalú háromszögei a település négy szférájának feleltethetők meg. E felfogás leglényegesebb eleme, hogy a települést, mint az egyes szférák kölcsönhatása során létrejövő entitást értelmezi. Az egyes szférák igen összetettek, komplexek (lehetnek), mivel bennük különböző tevékenységek, funkciók, ágazatok, rendszerek különíthetők el. A tetraéderben az élek mentén minden szféra minden szférával érintkezik, azaz kölcsönhatások jönnek létre, ami egyben bemutatja a közöttük fennálló bonyolult kapcsolatok rendszerét és az azok működéséhez szükséges harmóniát. A rendszerszemléletnek megfelelően, ha valamelyik szférában változás történik, az újabb változásokat indukálva kölcsönösen kihat a további háromra is, ami végeredményben a település megváltozását eredményezi (Beke Sz. 2009, Zsótér B. 2010). E felfogás szerint, ha egy település vagy téregység egyes szfé-

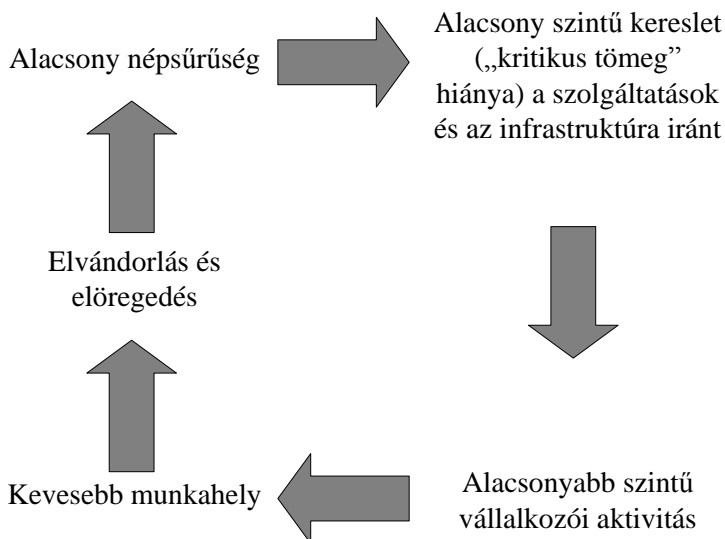
rái egyensúlyban vannak, akkor a tetraéder szerkezete megmarad. Amennyiben bármely szféra kedvezőtlenül változik, a település/téregység fejlődése lelassul, a tetraéder torzul, és ez természetszerűen magával vonzza a többi szféra csökkent működését is (Goda P. 2012). Ezért a fejlesztések szempontjából fontos, hogy az egyes alrendszerek harmóniájában, harmonikus működésében gondolkodjunk, elkerülve a szűk keresztmetszetek kialakulását, amelyek rontják a hatékonysági és méltányossági célok teljesülését. Csatári Bálint a „Párbeszéd a vidékért” program 4. munkacsoportjának vezetőjeként a vidék infrastruktúrájáról készített vitaanyagában a következőket írja (Csatári B. 2005, 1): „A magyar vidék infrastrukturális ellátottsága közepes vagy gyenge. (...) A vidékies térségek gazdasági, jövedelmi szintje, s az ebből származtatható „eltartó-képessége”, valamint az infrastrukturális tényezőkből levezethető „ellátó-képessége” között az egyensúly megbomlott, s ez számos új konfliktus forrása.”

Az előbbiekkal összefüggésben elmondható, hogy az infrastruktúra fejlettsége „helyzetbe hozza”, míg az infrastruktúra elmaradottsága, szűk keresztmetszete visszahúzza, „lefokozza” a térségeket (Abonyiné P. J. 2003). Az infrastruktúra, mint térségi alrendszer tehát része annak az ún. támogató, segítő környezetnek, ami a többi alrendszerrel kölcsönhatásban meghatározza és befolyásolja a térségek fejlődését. Az infrastruktúra fejlesztése ennél fogva nem öncélú tevékenység, hanem rendszerkorrekciós beavatkozás, aminek eredményeként javulhatnak a harmonikus (fenntartható) fejlődés lehetőségei. Mindez persze csak akkor fordulhat elő, ha az infrastruktúra-fejlesztés része egy rendszerszemléletű fejlesztési koncepciónak. Ezt támasztja alá az a vizsgálat is, amely az EU vidéki térségeinek foglalkoztatási helyzetét vizsgálta. A RUREMPLO projekt jelentése szerint az infrastruktúra fejlesztése önmagában nem elégséges ahhoz, hogy pozitív változásokat generáljon. A jelentésből kiderül, hogy azokban a vidéki térségekben történt fejlődés az infrastruktúra-fejlesztéssel összefüggésben, ahol kiegészítő, illetve kísérő kezdeményezéseket is megvalósítottak egy integrált, átfogó fejlesztési koncepció keretében (Terluin I. J.–Post J. H. 1999). Egy közelmúltbeli, az EU vidéki térségeinek foglalkoztatási, növekedési és innovációs teljesítményét vizsgáló tanulmány az infrastruktúrát és az elérhetőséget a növekedés és a foglalkoztatás legjelentősebb hajtóerői, ugyanakkor legfontosabb akadályozó, gátló tényezői között is azonosította. Az utóbbi, negatív helyzet a hiányos, illetve fejletlen infrastruktúrával rendelkező és/vagy a periférikus helyzetű vidéki térségekben fordul elő (ECORIS 2010). Ezzel összefüggésben az érintett vidéki térségek jelentős kihívásokkal néznek szembe, hiszen az infrastruktúra közvetlenül vagy közvetve fontos szerepet játszik a települések és térségek népességeltartó és népességmegtartó képességének fenntartásában. Ezért ezeken a helyeken, térségekben az infrastruktúra fejlesztése kritikus jelentőségű.

Az OECD 2006-ban publikált tanulmánya szerint, szinkronban az előbbiekkal, a vidéki térségek problémáinak „gyökerét” a csökkenő és elöregedő népesség, a piacoktól való távolság és a munkahelyek hiánya jelentik. E problémák kapcsán térjünk vissza Thünen térgazdasági elméletéhez, melynek segítségével Deaver a vidékgazdaság három jellemzőjét azonosította. Az egyik a távolság, a másik kettő pedig (amelyek logikusan következnek a távolságból, és amelyek a Thünen-modell segítségével magyarázhatók) a kisméretű, alacsony népsűrűségű települések és a nagyfokú specializáció (Deaver K. 1992 idézi Hite, J. 1999b). A Thünen-modell alapján a földhasználat intenzitása a várostól való távolság növekedésével csökken, miközben a városi piactól való távolsággal a realizált árak szintén csökkennek, és így a távolságnak megfelelően a határbevétel is csökken. Az inputok esetében a városból a munkavégzés helyére történő szállítás költségei a távolság növekedésével együtt nőnek. Mindezek a várostól való távolság növekedésével együtt járó alacso-

nyabb népsűrűségű települések létét vetítik előre. A távoli helyek ugyanis csak akkor képesek fenntartani lakosságukat és népsűrűségüket, ha a lakosok hajlandóak elfogadni az alacsonyabb jövedelmeket. A vidékgazdaság specializációjának lényege, hogy méretgazdaságossági problémák miatt az alacsony népsűrűségű távoli helyek nem képesek sokáztatú gazdaság fenntartására, lévén, hogy népességük nem támaszt olyan volumenű keresletet, amely kibocsátás mellett a különböző ágazatok realizálhatnák hosszú távú profitcéljaikat. Ennek megfelelően az egyes gazdasági ágazatok telephelyválasztását a távolság minimalizálása, ezzel együtt a megfelelő nagyságú keresletet támogató népességszám és az agglomerációs előnyök motiválják, amelyek kitüntetett helyei a városok, csak úgy, mint a Thünen-modell központi városa (Hite, J. 1997). Összességében elmondható, hogy a vidéki térségek kedvezőtlen demográfiai jellemzői (elsősorban az alacsony népsűrűség, csökkenő és előregedő népesség) negatív hatással vannak a vállalkezési aktivitásra és a munkahelyteremtésre, ami ösztönzőleg hat az elvándorlásra (elsősorban fiatalok és képzettek). Az előbbiek az ok-okozati elvnek megfelelően folytatódhatnak (1. ábra), felerősítve, tovább rontva a vállalkezési környezetet, a foglalkoztatottságot, a szolgáltatásellátottságot, az infrastruktúra állapotát stb. (OECD 2006).

1. ábra. Hanyatló vidéki térségek ok-okozati elvű körforgása

Forrás: OECD (2006)

A vidéki térségekre jellemző alacsony népsűrűség nem csak a szolgáltatásokhoz való hozzáférést, illetve azok biztosítását nehezíti meg, hanem (az egyes szférák kölcsönhatásainak megfelelően) a gazdasági potenciál kiaknázását is korlátozza (OECD 2006). Előbbiek újfent ráirányítják a figyelmet a vidék, illetve a vidékfejlesztés rendszerszemléletű megközelítésére, illetve annak szükségességére. Ezzel egybevágnak Szörényiné Kukorelli (2005) megállapítása, miszerint a szokásos fejlesztési politikákat fel kell váltania a fejlesztést integráltan megközelítő stratégiai gondolkodásnak és cselekvésnek. A stratégia kijelöli azokat a főirányokat, melyek elvezetnek a vidéki térségek fenntartható fejlődéséhez, melyek négy pillérhez (társadalom, gazdaság és infrastruktúra, környezet, politika) kapcsolódnak úgy, hogy a vidékgazdaság versenyképességére való törekvéssel párosulnak (Szörényiné Kukorelli I. 2005). Halmi et al. (2009) szerint a vidékpolitikában a nemzetközi

leg is végbemenő paradigmaváltás (ld. OECD 2006) eredményeképpen a térségi alapú, integrált (azaz rendszerszemléletű) fejlődést szükséges preferálni. Az új vidékpolitika középpontjába a fenntarthatóság és a versenyképesség erősítése kell, hogy kerüljön. Mindezt együttesen tartalmazza az „új vidékgazdaság” kategóriája.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Abonyiné Palotás Jolán (2003): Infrastruktúra. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs. 174. p.
- Beke Szilvia (2009): Békés megye népességének egészségi állapota és egészségügyi ellátása. Doktori (PhD) értekezés. PTE FDI, Pécs. 192. p.
- Benko, Georges (2002): Regionális tudomány. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs. 125. p.
- Bokor Katalin (2003): A tér mint erőforrás. pp. 384–388. In: Bora Gy. – Korompai A. (szerk.): A természeti erőforrások gazdaságtana és földrajza. Aula Kiadó, Budapest. 440. p. ISBN: 963-9478-27-x.
- Cloke, Paul J.–Park, Chris C. (1985): Rural Resource Management. Croom Helm, London. 473. p.
- Cowie, Paul–Newbery, Robert–Atterton, Jane (2010): Rural Economies. In: Thompson, N.–Atterton, J. (eds.): Rural Prospects. A Report on the Future of Rural Development in the UK. Centre for Rural Economy, Newcastle University. pp. 4–6. <http://www.ncl.ac.uk/cre/publish/otherpublications/Prospects%20final.pdf> (letöltve: 2011. 07. 01.)
- Csatári Bálint (2005): A vidék infrastruktúrája. „Párbeszéd a vidékért” program 4. munkacsoportjának vitaanyaga. MTA TK, Budapest. 3. p. <http://www.mtatk.hu/pdf/munkacsop04.pdf> (letöltve: 2007. 08. 21.)
- Csatári Bálint (2011): A magyar vidék és hálózata. Erdei Ferenc VI. Tudományos Konferencia, Kecskemét. pp. 23-26. ISBN: 978-963-7294-98-3 Ö.
- ECORYS (2010): Study on Employment, Growth and Innovation in Rural Areas (SEGIRA). Main report. Prepared for the European Commission, Directorate-General for Agriculture and Rural Development. ECORYS Nederland BV, Rotterdam. 285. p. http://ec.europa.eu/agriculture/analysis/external/employment/full-text_en.pdf (letöltve: 2011.06.22.)
- Enyedi György (2004): Regionális folyamatok a poszt szocialista Magyarországon. Magyar Tudomány. 49. (111.) évf. 9. sz. pp. 935–941.
- Fehér Alajos (2005): A vidékgazdaság és a mezőgazdaság. Agroinform Kiadó, Budapest. 336. p.
- Goda Pál (2012): Új rendszerszemléletű helyzetfeltérési módszer a vidéki területek fejlesztésében. Doktori (PhD) értekezés. SZIE RTDI, Gödöllő. 173. p.
- Gulyás László (2009): A magyar gazdaság története a rendszerváltástól napjainkig. pp. 175–187. In: Gulyás L. (szerk.): A modern magyar gazdaság története: Széchenyitől a Széchenyi-tervig. JATE Press, Szeged. 198. p. ISBN: 978 963 482 966 9.
- Halmai Péter–Csatári Bálint–Tóth Erzsébet (2009): A vidék jövője – az agrárpolitikától a vidékpolitikáig. pp. 233-255. In: Banczerowski Jné, Bárdosi Vné Horányi K, Horváth Cs, Szemenyei I, Wagner P (szerk.): Stratégiai kutatások 2008-2009. Kutatási jelentések. MEH – MTA, Budapest. 348. p. ISBN: 17897335.
- Hite, James (1997): The Thunen Model and the New Economic Geography as a Paradigm for Rural Development Policy. Review of Agricultural Economics. Vol. 19. No. 2. pp. 230–240.
- Hite, James (1999b): The Thunen Model. Strom Thurmond Institute of Government and Public Affairs, Clemson University, Clemson. http://sti.clemson.edu/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=513&Itemid=211 (letöltve: 2012.02.15.)
- Hite, James C. (1999a): Rural Development, the Thunen Paradigm, and the Death of Distance: Does Space Still Matter? In: Conceptual Foundation of Economics Research in Rural Studies: A Proceedings. National Rural Studies Committee, Western Rural Development Center, Oregon State University, Corvallis. pp. 11–21.
- Illés Iván (2008): Regionális gazdaságtan – területfejlesztés. BMGE GTK. Typotex Kiadó, Budapest. 262. p.

- Káposzta József (Szerk.) (2007): Regionális gazdaságtan. Debreceni Egyetem AMTC AVK, Debrecen. 275. p.
- Kopányi Mihály (szerk.) (1996): Mikroökonómia. Műszaki Könyvkiadó, Budapest. 555. p.
- Lengyel Imre–Rechnitzer János (2004): Regionális gazdaságtan. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs. 391. p.
- Marini, Matteo B.–Mooney, Patrick H. (2006): Chapter 6: Rural Economies. pp. 91–103. In: Cloke, P.–Marsden, T.–Mooney, P. (eds.): *The Handbook of Rural Studies*. SAGE Publications Ltd., London. 511. p. ISBN: 9780761973324.
- OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) (2006): *The New Rural Paradigm: Policies and Governance*. Rural Policy Reviews, Paris. 164. p.
- PIU (Performance and Innovation Unit) (1999): *Rural Economies*. 140. p.
- Porter, Michael E.–Ketels, Christian H. M.–Miller, Kaia–Bryden, Richard T. (2004): *Competitiveness in Rural U.S. Regions: Learning and Research Agenda*. Institute for Strategy and Competitiveness Harvard Business School. 70. p. http://www.isc.hbs.edu/pdf/EDA_RuralReport_20040621.pdf (letöltve: 2011. 01. 20.)
- Roberts, Sion (2002): *Key Drivers of Economic Development and Inclusion in Rural Areas. Initial scoping study of the socio-economic evidence base for DEFRA*. 70. p. <http://archive.defra.gov.uk/evidence/economics/foodfarm/reports/documents/sion.pdf> (letöltve: 2006. 02. 14.)
- Szakál Ferenc (1999): A fenntartható mezőgazdaság és szerepe a vidéki térségek fejlődésében. *A falu*. 14. évf. 2. sz. pp. 23–37.
- Szörényiné Kukorelli Irén (2005): A fenntartható fejlődés stratégiai elemei a rurális térségekben. *Tér és Társadalom*. 19. évf. 3-4. sz. pp. 111–137.
- Terluin, Ida J.–Post, Jaap H. (1999): *Employment in leading and lagging rural regions of the EU. Summary report of the RUREMPL0 project*. Agricultural Economics Research Institute (LEI), The Hague. 53. p. http://www.lei.dlo.nl/publicaties/PDF/1999/4_xxx/4_99_10.pdf (letöltve: 2012. 07. 09.)
- Terluin, Ida J. (2003): Differences in economic development in rural regions of advanced countries: an overview and critical analysis of theories. *Journal of Rural Studies*. Vol. 19. Issue 3. pp. 327–344.
- Tóth József (1981): A településhálózat és a környezet kölcsönhatásának néhány elméleti és gyakorlati kérdése. *Földrajzi Értesítő*. 30. évf. 2–3. sz. pp. 267–292.
- Tóth Miklós (1988): A természeti erőforrások potenciálja és igénybevétele gazdasági értékelésének elvi-módszertani kérdései. MTA FKI, Budapest. 183. p.
- Veres Lajos (2006): *Regionális logisztikai rendszerek kialakítása*. Logisztikai Évkönyv. 12. évf. pp. 135–142.
- Ward, Neil (2008): Witness: Professor Neil Ward, Centre for Rural Economy, Newcastle University, gave evidence. In: *The potential of England's rural economy. Eleventh Report of Session 2007–08 Volume II. Oral and written evidence*. House of Commons Environment, Food and Rural Affairs Committee. The Stationery Office Limited, London. pp. 7–16. <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200708/cmselect/cmenvfru/544/544ii.pdf> (letöltve: 2011. 06. 29.)
- Zsótér Brigitta (2010): *Mezőhegyes – egy sajátos település útja az Alföldön*. Doktori (PhD) értekezés. PTE FDI, Pécs. 166. p.